مجلۀ علمی– تحقیقی تاج
Taj Academic and Research Journal

https://www.taj.edu.af/magazine/index.php

تاریخ دریافت : ۱۴۰۴/۷/۸

دورۀ دوم، شمارۀ دوم، خزان و زمستان ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش : ۱۴۰۴/۱۱/۲۹

P- ISSN:2664-9144
E- ISSN:3106-4191

تاریخ نشر : ۱۴۰۴/۱۲/۲۷

DOI: http://doi.org/10.63616/taj.V.02.I.02.11

بررسی نقش امید به آینده و فهم معنای زندگی در کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر بین محصلان پوهنتون هرات

پوهنیار نقیب‌الله عزیزی[۱]

چکیده

هدف از این تحقیق، بررسی نقش امید به آینده و فهم معنای زندگی در کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر در بین محصلان پوهنتون هرات بود. این تحقیق به روش توصیفی–تحلیلی از نوع همبستگی اجرا شد. جامعۀ آماری شامل ۵۲۲۳ محصل دوره لیسانس بود که ۳۹۳ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. پس از جمع‌آوری معلومات توسط پرسشنامه‌ها و لحاظ ریزش، تحلیل‌ها روی نمونه نهایی ۳۶۹ نفر انجام شد. ابزارهای تحقیق شامل پرسشنامه‌های امید به آینده (SHS) اشنایدر، هاریس، اندرسون، هولران، ایرونیک (۱۹۹۱)؛ مقیاس معنی زندگی (MLQ) استگر، فریزر، اویشی و کالر (۲۰۰۶)؛ پرسشنامه تمایل یا گرایش به اعتیاد میر حسامی (۱۳۸۸) بود. نتایج حاصل از تحلیل همبستگی و رگرسیون چندگانه نشان داد که امید به آینده و فهم معنای زندگی (در ابعاد حضور معنی، جستجوی معنی، تفکر عاملی و تفکر راهبردی)، به‌طور کلی، نقش معناداری در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد مخدر ($R^2 = 0.003$, $(4, 364)$ $F = 0.234$, $p = 0.919$) در این جمعیت نداشتند. با این حال، تحلیل همبستگی، یک رابطه منفی و معنادار بین تفکر راهبردی (به‌عنوان بُعدی از امید) و بُعد فردی گرایش به اعتیاد ($r = -0.133$, $p < 0.05$) را آشکار ساخت. این یافته‌ها که با برخی تحقیقات گذشته هم‌جهت نیستند، بر اهمیت عوامل ساختاری و محیطی قوی (همچون برنامه‌های کنترول مواد مخدر و آگاهی‌بخشی) در این محیط خاص تأکید داشته و لزوم در نظرگیری همزمان عوامل فردی و اجتماعی در تدوین برنامه‌های پیشگیری را نشان می‌دهند.

کلمات کلیدی: امید به آینده، معنای زندگی، گرایش به مصرف مواد مخدر، محصلان، پوهنتون هرات.

[۱] عضو کادر علمی پوهنحی تعلیم و تربیه پوهنتون هرات، هرات، افغانستان (naqib0782302012@gmail.com)

۱-مقدمه

« بِسمِ اللَّهِ الرَّحمنِ الرَّحیمِ الحَمدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ والصَّلاةُ والسَّلامُ عَلَیَّ سَیِّدِ المُرسَلِینَ وَ عَلَیَّ آلهِ وَ اصحابِهِ اجمَعِینَ».

اعتیاد به مواد مخدر همچنان یکی از مهم‌ترین مشکلات دنیای امروز است. این معضل با سرعت نگران کننده‌ای در بین جوانان هر روز در حال افزایش است. این افزایش تأثیر مخربی بر فرهنگ و جامعه دارد (پروین[۱]، ۲۰۱۶: ۹). فقر، بیکاری و دست و پنجه نرم کردن مداوم افراد و احساس نا امیدی از آیندهٔ مبهم و نامعلوم از جمله عواملی هستند که به اقدام یا شروع به مصرف مواد در جامعهٔ محصلان ممکن است منجر گردد (کیوان منش و اعتباریان، ۱۳۹۸: ۱۷). این قشر جوان امیدوارند که بعد از فراغت از پوهنتون زندگی ایده‌آل خویش را شروع و به درستی بپیمایند (شایان و همکاران[۲]، ۲۰۲۲: ۷۴)؛ که این خود نشان دهندهٔ نقش بنیادی امیدبه‌آینده است.

از منظر اسلام، امیدبه‌آینده و معنا در زندگی جایگاهی بنیادین دارند. قرآن کریم بارها بر ضرورت امیدواری و پرهیز از یأس تأکید کرده است: «وَلا تَیْأَسُوا مِن رَوحِ اللَّهِ» (یوسف، ۸۷)؛ که نشان می‌دهد ناامیدی از رحمت الهی ممنوع و امیدواری یک اصل ایمانی است. همچنین، معنا و هدف زندگی در آموزه‌های اسلامی به رسالت انسان در عبودیت و مسئولیت اجتماعی گره خورده است: «وَما خَلَقتُ الجِنَّ وَالإِنسَ إِلّا لِیَعبُدونِ» (ذاریات، ۵۶). این نگاه، به انسان جهت و هدف می‌دهد و او را از خلأ وجودی و بی‌معنایی دور می‌سازد. در نتیجه، امیدبه‌آینده و معنا در زندگی نه تنها سازه‌های روان‌شناختی بلکه تکالیف دینی محسوب می‌شوند که می‌توانند به‌عنوان سپری معنوی و اخلاقی در برابر رفتارهای آسیب‌زا و گرایش به مصرف مواد عمل کنند.

در این بین، تحقیقات زیادی نیز گزارش داده‌اند که عوامل روان‌شناختی نقش ارزنده‌ای در تمایل یا عدم تمایل افراد به مصرف مواد مخدر ایفا می‌نماید و به عنوان عوامل محافظت کننده در مقابل رفتارهای آسیب‌زا عمل می‌نمایند (اشنایدر و همکاران[۳]، ۱۹۹۱: ۵۷۱).

امید داشتن به آینده به عنوان یک جریان روان‌شناختی شامل تفکر مسیریابی و تفکر عاملی تعریف می‌شود (استیون و همکاران[۴]، ۲۰۱۴: ۹۳۸) و بر احساس موفقیت ناشی از تعامل بین عاملیت و مسیریابی استوار است (شایان و همکاران، ۲۰۲۲: ۵۷۰). یافته‌های متعدد دیگر، بیانگر این بودند که امیدداشتن به آینده می‌تواند به عنوان سدی مستحکم در مقابل سوء مصرف مواد مخدر عمل نماید (ویلسون[۵]، ۲۰۰۵: ۱۴). ترویج میکانیزم دفاعی امید می‌تواند به حل مستقیم مسایل و برنامه ریزی کمک کند (استیونز[۶]، ۲۰۱۴: ۹۴۰). افراد امیدوار به آینده میل دارند که برای زندگی خود اهداف متعددی ایجاد کنند و در مواجهه با فرصت‌های مصرف مواد، انتخاب‌های درستی داشته باشند (ماتیز و همکاران[۷]، ۲۰۰۹: ۴۵).

در کنار امیدبه‌آینده؛ داشتن معنی در زندگی برای محصلان، به احساس هدفمندی، ارزشمندی و جهت‌گیری مناسب اشاره دارد و انگیزهٔ قوی برای دوری از رفتارهای مخرب ایجاد می‌کند. ویکتور فرانکل این نظریه را مطرح کرد که فقدان معنا در زندگی می‌تواند منجر به کسالت و بی‌تفاوتی «خلاء وجودی» شود و تلاش برای اجتناب یا «فرار» از این خلأ می‌تواند شامل رفتارهای حواس‌پرت‌کننده‌ی کوتاه‌مدت باشد (فرانکل[۸]، ۱۹۵۹: ۱۷).

استگیر[۹] (۲۰۰۶) دریافتند «افرادی که به زندگی معنا و مفهوم بخشیده‌اند، احتمال کمی وجود دارد که به مصرف مواد به عنوان راهی برای مقابله با استرس یا فرار از زیر بار مشکلات روی آورند». این آگاهی از رسالت وجودی به عنوان عامل خنثی کننده در برابر رفتارهای خودتخریب گرانه عمل می نماید (شایان و همکاران، ۲۰۲۲: ۷۵). محصلانی که در زندگی خویش هدف واضحی دارند؛ سال‌های پر استرس پوهنتون را

---

[1] Parveen
[2] Shayan, N. A., Niazi, A. et., al
[3] Snyder, C. R., Harris, C. et., al
[4] Stevens, E. B., Buchannan, B., Ferrari, J. R., Jason, L. A., & Ram, D.
[5] Wilson, N., Syme, S. L., Boyce, W. T., Battistich, V. A., & Selvin, S.
[6] Stevens, E. B., Buchannan, B., Ferrari, J. R., Jason, L. A., & Ram, D.
[7] Mathis, G. M., Ferrari, J. R., Groh, D. R., & Jason, L. A.
[8] Frankl, V. E.
[9] Steger, M. F.

به عنوان راهی برای شکل‌گیری و استحکام هویت و توسعه اهداف خویش در نظر می‌گیرند؛ احتمال کمتری دارد که از مواد به عنوان میکانیزم مقابله‌ای هنگام برخورد با چالش‌ها استفاده نمایند.

محصلان پوهنتون هرات با چالش‌های متعددی دست و پنجه نرم می‌کنند. در این دورهٔ حساس از رشد که با بحران هویت همراه است، تاب آوری پایین می تواند محصلان را به دام اعتیاد بکشاند. با این حال، علیرغم اهمیت نظری و کاربردی این دو متغیر، شکاف و خلاء تحقیقی آشکاری در این زمینه وجود دارد. با توجه به اهمیت امیدبه‌آینده و فهم معنا و داشتن هدف در زندگی در کاهش میزان مصرف مواد مخدر تا هم اکنون تحقیقی جامع مبنی بر نقش این متغیرها در بین محصلان پوهنتون هرات انجام نشده است؛ بنابراین، این تحقیق با هدف پر کردن این خلاء و بررسی دقیق نقش امیدبه‌آینده و معنی زندگی در کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر بین محصلان پوهنتون هرات انجام می‌شود.

۲- پیشینهٔ تحقیق

تحقیقات قبلی به طور قاطعانه نقش فهم معنای زندگی و امیدبه‌آینده را در زمینهٔ پیشگیری و تداوی اعتیاد برجسته ساخته‌اند. مبانی نظری این حوزه ریشه در آرای فرانکل (۱۹۵۹) دارد که فقدان معنا را زمینه ساز «خلاء وجودی» و روی آوری به رفتارهای پرهیزگرانه مانند مصرف مواد می‌داند. شواهد تجربی از این تئوری حمایت می‌کنند؛ برای مثال، کاسبونیه و فیلیپس[1] (۲۰۱۷) دریافتند که اصالت وجودی «وجود معنای بالاتر» با مصرف کمتر الکول و مشتقات آن مرتبط است. به طور مشابه، محمدنیا و مشهدی (۱۳۹۷) نشان دادند که معنای زندگی در رابطه بین افسردگی و طرز دید به سوءمصرف مواد نقش میانجی دارد. در قلمرو امید، تحقیقاتی مانند ایروینگ و همکاران[2] (۱۹۹۸) در نمونه‌ای از کهنه‌سربازان بی‌خانمان نشان دادند که امید نقش کلیدی در صحت‌یابی و خلاصی از وابستگی به مواد دارد؛ و نیز عرب (۱۳۹۶) رابطه مثبت و معناداری بین امید به زندگی و طرز دید منفی به رفتار بزهکارانه در شاگردان مکاتب تأیید کرده‌اند.

روش‌شناسی حاکم بر این تحقیقات از نقاط قوت و ضعف گوناگونی برخوردار است. نقطه قوت تحقیقاتی مانند فرشباف دادخواه و همکاران (۱۴۰۳) و گونولتاش و همکاران[3] (۲۰۲۵) به کارگیری طرح‌های مداخله‌ای و پیچیده است که امکان استنباط رابطهٔ علت و معلولی را فراهم می‌آورد. همچنین، تحقیقاتی مانند جدیدی محمدآبادی و همکاران (۱۴۰۱) و پروین (۲۰۱۶) با ارزیابی همزمان چندین متغیر روان‌شناختی، نگاهی جامع به مسئله داشته‌اند. با این وجود، محدودیت‌های روش‌شناختی قابل توجهی نیز مشاهده می‌شود. مطالعه پروین (۲۰۱۶) با حجم نمونه بسیار محدود (۳۰ نفر) انجام شده و یافته تحقیق جامی (۱۴۰۳) حاکی از آن است که امید به زندگی به تنهایی نتوانسته میل شدید به مصرف را در افراد وابسته به مواد تحت تداوی پیش‌بینی کند. همچنین مطالعه مامو و همکاران[4] (۲۰۲۵) اگرچه به روابط پیچیده بین متغیرها پرداخته، اما بر محیط اجتماعی خاصی متمرکز بوده است.

با وجود سهم ارزشمند این تحقیقات، خلاءهای تحقیقاتی برجسته‌ای باقی است که مطالعه حاضر در صدد پر کردن آن‌ها است. نخست، تمرکز بیشتر تحقیقات بر جمعیت‌های خاصی مانند معتادان تحت تداوی (جامی، ۱۴۰۳؛ فرشباف دادخواه و همکاران، ۱۴۰۳) یا شاگردان مکاتب (عرب، ۱۳۹۶) بوده و ارزیابی یکپارچهٔ نقش امیدبه‌آینده و معنای زندگی در جامعهٔ محصلین، به‌ویژه در محیط فرهنگی افغانستان، مغفول مانده است. دوم، اگرچه تحقیقات بین‌المللی اخیر مامو و همکاران، (۲۰۲۵)؛ گونولتاش و همکاران، (۲۰۲۵) بر ارتباط ساختاری امید و معنا با بهزیستی روان‌شناختی تأکید دارند، اما تأثیر درهم تنیدهٔ این دو متغیر بر گرایش به مواد مخدر در بین محصلان کمتر مورد کنکاش قرار گرفته است. مطالعهٔ عیوض و همکاران[5] (۲۰۲۴) که الگوی مصرف تنباکو را در میان محصلان هرات ارزیابی کرده، نشان می‌دهد که حتی با وجود آگاهی از مضرات مواد، عوامل روان‌شناختی می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشگیری از اعتیاد ایفا کنند. بدین ترتیب، ضرورت

[1] Csabonyi, M., & Phillips, L. J.
[2] Irving, L. M., Seidner, A. L., Burling, T. A., Pagliarini, R., & Robbins-Sisco,
[3] Gönültaş, O., Atilla, Ö. Z. E. R., Çoban, K. C., Gürdal, C. E., & Arikan, A. S.
[4] Mamo, S. G., Mihrka, A. A., & Werkneh, A. W.
[5] Ewaz, D., Rahimi, A., Shayan, S., & Shayan, N. A.

انجام تحقیقی که به طور همزمان به بررسی نقش امیدبه‌آینده و فهم معنای زندگی در کاهش گرایش به مواد مخدر در بین محصلان پوهنتون هرات بپردازد، آشکار می‌گردد.

۳. مواد و روش

۳-۱. طرح تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت و روش، از نوع همبستگی[1] با رویکرد توصیفی تحلیلی و به لحاظ زمانی، مقطعی[2] است. داده‌ها از محصلان پوهنتون هرات که در سمستر خزانی بین ماه‌های میزان و عقرب سال ۱۴۰۴ مصروف تحصیل هستند، جمع‌آوری خواهد شد. در این نوع تحقیق، روابط میان متغیرها با توجه به اهداف تحقیق تحلیل خواهد شد. در این مطالعه، امید به آینده و معنای زندگی به‌عنوان متغیرهای مستقل و گرایش یا تمایل به مواد مخدر محصلان به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده‌اند.

۳-۲. جامعهٔ هدف

جامعهٔ هدف این تحقیق را همهٔ محصلان دورهٔ لیسانس (سمستر اول تا هفتم) و رشته‌های با دورهٔ طولانی‌تر (بیش از هشت سمستر، نظیر رشته‌های طب، علوم وترنری و ستوماتولوژی) در شانزده پوهنحی پوهنتون هرات که در سال تحصیلی ۱۴۰۴ مشغول به تحصیل می‌باشند و تعداد آن‌ها بالغ بر ۵۲۲۳ محصل است، تشکیل می‌دهند.

۳-۳. برآورد اندازهٔ نمونه

برای تعیین حجم نمونهٔ مورد نیاز در این تحقیق، از نرم‌افزار Raosoft Sample Size Calculator استفاده شده است. در این نرم‌افزار، با در نظر گرفتن حاشیهٔ خطای ۵ فیصد، سطح اطمینان ۹۵ فیصد و توزیع پاسخ ۵۰ فیصد، حداقل حجم نمونه از کل تعداد محصلان که (۵۲۲۳) محصل می‌باشد؛ به تعداد ۳۵۸ محصل برآورد شد.

با افزودن ۱۰ فیصد به این تعداد به‌منظور جبران احتمالی ریزش نمونه، مجموع نمونهٔ نهایی محصلان به ۳۹۳ نفر رسید.

۳-٤. انتخاب نمونهٔ شامل تحقیق

با توجه به برآورد نمونه مورد نیاز برای محصلان که تعداد مجموعی شان (۵۲۲۳) بود و بر حسب محاسبه نرم افزار Raosoft Sample Size Calculator، انتخاب نمونه مورد نیاز، ۳۹۳ محصل از پوهنحی های شانزده گانه وارد تحقیق گردید. به‌منظور رعایت عدالت و نمایندگی مناسب از هر پوهنحی، نمونه‌ها به نسبت جمعیت هر پوهنحی (محصل) در کل جامعه تخصیص یافتند. تعداد نمونه اختصاص‌یافته به هر پوهنحی در جدول زیر آمده است:

جدول ۱. احصائیه محصلان برحال پوهنحی های پوهنتون هرات

شماره	نام پوهنحی	تعداد محصلان	نمونه محصلان
۱	اداره عامه	۳۱۸	۲۴
۲	ادبیات	۳۲۹	۲۵
۳	اقتصاد	۴۹۲	۳۷
۴	انجینیری	۴۸۷	۳۷
۵	تعلیم و تربیه	۴۸۳	۳۶
۶	حقوق	۲۶۶	۲۰
۷	زراعت	۳۶۳	۲۷
۸	ساینس	۱۸۹	۱۴

[1] Correlational
[2] Cross-sectional

شماره	نام پوهنحی	تعداد محصلان	نمونه محصلان
۹	ستوماتولوژی	۳۵۱	۲۶
۱۰	شرعیات	۳۷۲	۲۸
۱۱	طب	۶۵۷	۴۹
۱۲	علوم اجتماعی	۱۳۸	۱۰
۱۳	هنرها	۱۳۴	۱۰
۱۴	وترنری	۱۷۸	۱۳
۱۵	ژورنالیزم	۱۴۹	۱۱
۱۶	کامپیوتر ساینس	۳۱۷	۲۴

(مدیریت احصائیه پوهنتون هرات، ۱۴۰۴)

جریان انتخاب نمونه‌ها برای هر پوهنحی به‌صورت جداگانه و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انجام خواهد شد. ابتدا لیست کامل محصلان حاضر از مدیریت تدریسی به‌عنوان چارچوب نمونه‌گیری (Sample Frame) تهیه خواهد گردید. سپس با استفاده از نرم‌افزارStatTrek Random Number Generator، نمونه‌ها به‌صورت کاملاً تصادفی انتخاب می‌شوند. این روش، دقت آماری و بی‌طرفی در انتخاب نمونه را تضمین می‌نماید.

۳-۵. جمع‌آوری داده‌ها

ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق شامل موارد زیر است: پرسشنامه امید به آینده (SHS) اشنایدر، هاریس، اندرسون، هولران، ایرونیک (۱۹۹۱)؛ مقیاس معنی زندگی (MLQ) استگر، فریزر، اویشی و کالر (۲۰۰۶)؛ پرسشنامه تمایل یا گرایش به اعتیاد میر حسامی (۱۳۸۸). پرسشنامه معلومات جمعیت شناختی محصلان محقق ساخته که در سربرگ اولین پرسشنامه قرار خواهد گرفت، جمع‌آوری می‌گردد؛ برای هر شرکت کننده سه پرسشنامه داده خواهد شد تا به‌صورت خودگزارشی[1] خانه پری شود.

۳-٦. متغیرهای تحقیق

متغیر وابسته در تحقیق حاضر گرایش یا تمایل به مصرف مواد از سه بُعد (اجتماعی، فردی و محیطی) می‌باشد و این پدیده‌ای است که ما می‌خواهیم آن را واضح کنیم؛ متغیرهای مستقل در این تحقیق، عواملی هستند که فرض می‌شود بر روی تمایل افراد به سمت اعتیاد تأثیرگذارند؛ که این متغیرها شامل: امید به آینده (تفکر عاملی، تفکر راهبردی)؛ معنای زندگی (وجود معنی در زندگی و جستجو برای یافتن معنی) می‌باشد.

٤. یافته های تحقیق

جدول ۲. توصیف نمونهٔ احصائیوی مورد مطالعه بر حسب سن، سال تحصیل، رشته تحصیلی، وضعیت زندگی، وضعیت اقتصادی خانواده، وضعیت تأهل و تاریخچهٔ مصرف مواد مخدر طبق جدول ۲.

[1] self-administered

متغیر		تعداد	فی‌صد تعداد
سن	۱۸–۲۰	۱۴۹	۴۰.۴
	۲۱–۲۳	۱۶۴	۴۴.۴
	۲۴ به بالا	۵۶	۱۵.۲
سال تحصیلی	اول	۹۴	۲۵.۵
	دوم	۹۲	۲۴.۹
	سوم	۹۳	۲۵.۲
	چهارم	۶۰	۱۶.۳
	صنف ۵ به بالا	۳۰	۸.۱
رشتهٔ تحصیلی	علوم اجتماعی	۱۱۳	۳۰.۶
	علوم طبیعی	۸۹	۲۴.۱
	علوم طبی	۱۶۷	۴۵.۳
وضعیت زندگی/ محل زندگی	لیلیه	۱۷۹	۴۸.۵
	با خانواده	۱۲۷	۳۴.۴
	مستقل	۶۳	۱۷.۱
وضعیت اقتصادی	کم درآمد	۸۲	۲۲.۲
	متوسط	۲۷۴	۷۴.۳
	مرفه	۱۳	۳.۵
وضعیت تأهل	مجرد	۳۰۲	۸۱.۸
	متاهل	۶۷	۱۸.۲
تاریخچهٔ مصرف	بله	۹۵	۲۵.۷
	خیر	۲۷۴	۷۴.۳
مجموع		۳۶۹	۱۰۰

بر حسب متغیر سن اشتراک کنندگان، بیشترین تعداد یعنی ۱۶۴ نفر (۴۴.۴) فی‌صد مربوط به گروه سنی ۲۱ الی ۲۳ سال و کمترین آن‌ها در گروه سنی ۲۴ سال به بالا به تعداد ۵۶ محصل با ۱۵.۲ فی‌صد نشان داده شد. در متغیر سال تحصیلی، بیشترین اشتراک کنندگان مربوط به سال اول به تعداد ۹۴ تن که ۲۵.۵ فی‌صد و کمترین مربوط به محصلانی است که از سال پنجم تحصیلی مصروف فراگیری هستند که تعداد شان به ۳۰ نفر با ۸.۱ فی‌صد را دربر می‌گیرد. مطابق به رشته تحصیلی، علوم طبی بیشترین و علوم طبیعی کمترین اشتراک کننده را با ۱۶۷ نفر (۴۵.۳٪) و ۸۹ تن (۲۴.۱٪) نشان دادند. بر حسب محل زندگی بیشترین افراد در لیلیه زندگی می‌کردند ۱۷۹ نفر (۴۸.۵٪)؛ و ۳۶ تن بصورت مستقلانه زندگی می‌نمودند. همچنان بیشترین تعداد اشتراک کنندگان وضعیت اقتصادی خود را در سطح متوسط به تعداد ۲۷۴ (۷۴.۳٪) و کمترین این گروه به لحاظ وضعیت اقتصادی، گروه مرفه با ۱۳ تن (۳.۵٪) از اشتراک کنندگان نشان داده شد. بیشترین تعداد به لحاظ وضعیت تاهل مربوط به گروه افراد مجرد ۳۰۳ تن (۸۱.۸٪) نمایش داده شد. با توجه به اینکه آیا در خانواده اشتراک کنندگان افرادی وجود دارد که مواد مخدر مصرف کنند، ۲۷۴ تن (۷۴.۳٪) از اشتراک کنندگان گزارش دادند که چنین کیسی در خانواده شان وجود ندارد.

جدول ۳. ویژگی‌های توصیفی متغیرهای اصلی و زیر مقیاس‌های تحقیق

متغیر	کم‌ترین	بیش‌ترین	حد اوسط	انحراف معیار
معنی زندگی (کل)	۱۰	۱۳۴	۵۸.۰۲	۱۱.۴۱
حضور معنا	۵	۳۵	۲۳.۹۳	۶.۶۳
جستجوی معنا	۵	۳۵	۲۹.۷۸	۵.۶۹
امید به آینده (کل)	۲۴	۵۶	۴۳.۹۳	۶.۲۶

تفکر عاملی	۴	۲۰	۱۵.۹۵	۲.۸۹
تفکر راهبردی	۴	۲۰	۱۶.۳۲	۳.۱۷
تمایل به مصرف مواد (کل)	۱۶	۸۰	۴۱.۴۸	۱۰.۰۱
بُعد محیطی (خانوادگی)	۵	۲۵	۱۱.۴۰	۳.۵۱
بُعد فردی	۴	۲۰	۱۰.۸۰	۳.۳۱
بُعد اجتماعی	۷	۳۵	۱۹.۲۹	۵.۱۸

آمار توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته و همچنان زیرمقیاس‌های آن‌ها را نشان می‌دهد. معنی زندگی دارای مقادیر حداقل ۱۰ و حداکثر ۱۳۴ با میانگین ۵۸.۰۲ و انحراف معیار ۱۱.۴۱ بود. در سطح خرده‌مقیاس‌ها، حضور معنا با حداقل ۵ و حداکثر ۳۵، میانگین ۲۳.۹۳ و انحراف معیار ۶.۶۳؛ و جستجوی معنا با حداقل ۵ و حداکثر ۳۵، میانگین ۲۹.۷۸ و انحراف معیار ۵.۶۹ به دست آمد. امید به آینده با حداقل ۲۴ و حداکثر ۵۶، میانگین آن ۴۳.۹۳ با انحراف معیار ۶.۲۶ نشان داده شده است. در بررسی خرده‌مقیاس‌های آن، تفکر عاملی با میانگین ۱۵.۹۵ و انحراف معیار ۲.۸۹ و تفکر راهبردی با میانگین ۱۶.۳۲ و انحراف معیار ۳.۱۷ مشاهده گردید. تمایل به مصرف مواد در دامنه از ۱۶ تا ۸۰ قرار داشته و میانگین آن ۴۱.۴۸ و انحراف از معیار ۱۰.۰۱ می‌باشد. در ابعاد این متغیر، بعد محیطی میانگین ۱۱.۴۰، بعد فردی میانگین ۱۰.۸۰ و بعد اجتماعی با میانگین ۱۹.۲۹ بیشترین میانگین را در بین ابعاد سه‌گانه نشان داد.

جدول ۴. ارتباط بین متغیرهای گرایش به مصرف مواد، امید به آینده و معنی زندگی

متغیرها	گرایش به مصرف مواد	حضور معنی	جستجوی معنی	تفکر عاملی	تفکر راهبردی	بُعد محیطی	بُعد فردی	بُعد اجتماعی
گرایش به مصرف مواد	۱							
حضور معنی	−۰.۰۲۵	۱						
جستجوی معنی	−.۰۴۳	۰.۶۶۵**	۱					
تفکر عاملی	−.۰۰۳	۰.۳۶۸**	۰.۵۲۲**	۱				
تفکر راهبردی	−.۰۲۱	۰.۳۴۹**	۰.۵۲۷**	۰.۶۵۳**	۱			
بُعد محیطی	۰.۷۸۷**	−.۰۳۸	−.۰۶۹	−.۰۶۳	−.۰۱۰	۱		
بُعد فردی	۰.۸۰۱**	−.۰۶۴	−.۰۹۷	−.۰۴۶	۰.۱۳۳*	۰.۵۰۲**	۱	
بُعد اجتماعی	۰.۸۸۸**	.۰۱۹	.۰۲۵	.۰۶۶	.۰۵۱	۰.۵۲۲**	۰.۵۶۹**	۱

**p < 0.01, *p < 0.05

نتایج همبستگی جدول ۴. بیانگر این است که بین گرایش به مصرف مواد مخدر و حضور معنی همبستگی منفی و غیرمعناداری وجود دارد (r = -0.025, p = 0.636).بین گرایش به مصرف مواد مخدر و جستجوی معنی در زندگی نیز همبستگی منفی و غیرمعناداری مشاهده گردید (r = -0.043, p = 0.407). بین گرایش به مصرف مواد و تفکر عاملی همبستگی منفی و غیرمعناداری حاصل گردید- = r). (0.003, p = 0.957)بین گرایش به مصرف مواد و تفکر راهبردی نیز همبستگی منفی و غیرمعناداری مشاهده می‌گردد ,r = -0.021). (p = 0.690)همچنان همبستگی مثبت و معناداری بین گرایش به سوء مصرف مواد مخدر و بُعد محیطی وجود دارد < r = 0.787, p). (0.01همبستگی مثبت و معناداری بین گرایش به مصرف مواد و بُعد فردی دیده می‌شود (r = 0.801, p < 0.01). چنانچه ملاحظه گردید، بین متغیرهای گرایش یا تمایل به مصرف مواد و بُعد اجتماعی نیز همبستگی مثبت و معنی داری حاصل گردید r = 0.888, p). (0.01 >بین تفکر راهبردی و بُعد فردی گرایش به مصرف مواد نیز همبستگی منفی و معناداری مشاهده می‌شود < r = -0.133, p).

(0.05)بین حضور معنی و جستجوی معنی در زندگی نیز همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.665, p < 0.01$). در فرجام، بین تفکر عاملی و تفکر راهبردی نیز همبستگی مثبت و معناداری ملاحظه گردید($r = 0.653, p < 0.01$).

جدول ۵. ضرایب رگرسیون برای پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد مخدر

متغیرهای پیش‌بین	B	SE	Beta	T	P
مقدار ثابت	۴۳.۱۴۰	۳.۳۴۷	–	۱۲.۸۸۹	۰.۰۰۰
حضور معنی	۰.۰۰۹	۰.۱۰۶	۰.۰۰۶	۰.۰۸۵	۰.۹۳۲
جستجوی معنی	−۰.۱۰۱	۰.۱۳۹	−۰.۰۵۷	−۰.۷۲۷	۰.۴۶۸
تفکر عاملی	۰.۱۲۲	۰.۲۴۹	۰.۰۳۵	۰.۴۸۹	۰.۶۲۵
تفکر راهبردی	−۰.۰۴۹	۰.۲۲۸	−۰.۰۱۶	−۰.۲۱۷	۰.۸۲۸
$R = 0.051, R^2 = 0.003, F(4, 364) = 0.234, p = 0.919$					

نتیجه ضریب پیش بینی جدول ۵. نمایانگر اینست که مدل فوق قادر به پیش‌بینی معنادار گرایش به مصرف مواد مخدر نبوده است ($F(4, 364) = 0.234, p = 0.919, R^2 = 0.003$). چنانچه هیچ یک از متغیرهای پیش‌بین که خرده مقیاس‌های پرسشنامه معنی زندگی بودند، شامل حضور معنی ($B = 0.009, \beta = 0.006, p = 0.932$)، جستجوی معنی ($B = -0.101, \beta = -0.057, p = 0.468$)؛ و تفکر عاملی ($B = 0.122, \beta = 0.035, p = 0.625$) و تفکر راهبردی ($B = -0.049, \beta = -0.016, p = 0.828$) رابطهٔ معنی‌داری با گرایش به مصرف مواد مخدر نشان ندادند.

۵. مناقشه

تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش امید به آینده و معنای زندگی در کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر در بین محصلان پوهنتون هرات انجام شد. یافته‌ها نشان داد که بین نمره کُل امید به آینده و معنای زندگی با گرایش به مصرف مواد مخدر رابطهٔ معناداری وجود ندارد. این نتیجه با یافته‌های ویلسون و همکاران (۲۰۰۵)؛ اشنایدر و همکاران (۱۹۹۱) و کسابونیه (۲۰۱۷) که به ترتیب بر نقش محافظتی امید و معنای زندگی در برابر مصرف مواد مخدر تأکید داشتند، هم‌جهت نیست. همچنین با تحقیق استگر و همکاران (۲۰۰۶) که نشان دادند معنا در زندگی احتمال مصرف مواد را کاهش می‌دهد، نا همخوان است.

با این حال، یافتهٔ حاضر با نتایج جامی (۱۴۰۳) که نشان داد امید به زندگی نمی‌تواند میل شدید به مصرف را پیش‌بینی کند، هم‌جهت است. همچنین با بخشی از یافته‌های گونولتاش و همکاران (۲۰۲۵) که بر پیچیدگی رابطهٔ این متغیرها تأکید داشتند، همخوانی دارد. در سطح زیرمقیاس‌ها، رابطهٔ منفی و معناداری بین تفکر راهبردی و بُعد فردی گرایش به اعتیاد با تحقیق عرب (۱۳۹۶)؛ که رابطهٔ مثبت بین امید به زندگی و نگرش منفی به رفتار بزهکارانه را گزارش کرده بود، هم‌جهت است.

برای تبیین این یافته‌ها می‌توان به شرایط خاص هرات اشاره کرد. همانطور که در تحقیق عوض و همکاران (۱۴۰۳) به استرس‌های محیطی اشاره شده، سیاست‌های تطبیق شدهٔ امارت در زمینهٔ مواد مخدر و برنامه‌های آگاهی‌بخشی گسترده در پوهنتون هرات؛ مطابق با یافته‌های شایان و همکاران (۱۴۰۱) و منش و اعتباریان (۱۳۹۸) دسترسی به مواد را به حداقل رسانده و سطح آگاهی محصلان را افزایش داده است. این عوامل ساختاری قدرتمند، ممکن است اثر عوامل روان‌شناختی فردی را تحت‌الشعاع قرار داده باشد.

همچنین، همبستگی‌های قوی درونی بین زیرمقیاس‌های امید و معنای زندگی با یافته‌های پروین (۲۰۱۶) و مامو و همکاران (۲۰۲۵) همخوانی دارد. این امر نشان می‌دهد اگرچه این متغیرها نتوانسته‌اند گرایش به مواد مخدر را پیش‌بینی کنند، اما عناصر معتبر و پایایی هستند که در محیط فرهنگی هرات نیز روابط نظری خود را حفظ کرده‌اند.

٦. نتیجه‌گیری کلی

یافته‌های این تحقیق اگرچه نتوانست نقش مستقیم امید به آینده و داشتن معنی و هدف در زندگی را در پیش‌بینی به گرایش سوء مصرف مواد مخدر تأیید کند؛ اما از جنبه‌های متعددی حائز اهمیت و قابل بحث است. نخست، اینکه در سرتاسر افغانستان برنامه‌های آگاهی‌دهی برای تمام اقشار مخصوصاً جوانان اجرا یا در حال اجرا هست؛ و همچنان جلوگیری امارت از کاشت، تولید و توزیع مواد مخدر تأثیر قابل ملاحظهٔ در کاهش گرایش به مواد را در بین تمام اقشار جامعه مخصوصاً بین محصلان پوهنتون هرات نشان داد. دوم، وجود رابطه در سطح زیرمقیاس‌ها

حاکی از آن است که تقویت مهارت‌هایی مانند تفکر راهبردی یعنی مبارزه هدفمند و آگاهانه هنگام مواجه شدن محصلان به مشکلات روزانه می‌تواند در برنامه‌های جلوگیری هدفمند، مفید باشد. سوم، سطوح مطلوب و بالای از امید و داشتن معنی در زندگی بین محصلان، به عنوان سرمایهٔ روان‌شناختی ارزشمند برای توسعهٔ برنامه‌های ارتقای سلامت‌روان محصلان عمل نماید. قابل ذکر است که این یافته‌ها می‌تواند گامی اولیه در درک جریان‌های روانی–اجتماعی سوء مصرف مواد مخدر در بافت خاص شهر هرات علی‌الخصوص در بین محصلان باشد و بر اهمیت در نظرگیری همزمان عوامل فردی، اجتماعی و ساختاری در برنامه‌های جلوگیری از اعتیاد تأکید نماید.

۷. منابع و مأخذ

منابع فارسی:

۱ جامی و یوکابد. (۱۴۰۳). پیش‌بینی ولع مصرف بر اساس تاب‌آوری و امید به زندگی در افراد وابسته به مواد مخدر تحت درمان در مراکز ترک اعتیاد. *مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (موسسه آموزش عالی نگاره)*، ۱۱۲(۷)، ۳۸۱-۳۹۷.

۲ جدیدی محمدآبادی اکبر؛ سعید نسیم و احمدی ده قطب الدینی محمد. (۱۴۰۱). رابطه خودکارآمدی، امید به زندگی و سلامت عمومی با میزان فعالیت بدنی مصرف کنندگان مواد مخدر.

۳ عرب، فرانک. (۱۳۹۶). رابطه امید به زندگی، نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه مدارس شیرآباد و مرکز شهر زاهدان. *مطالعات روانشناسی تربیتی*، ۱۴(۲۸)، ۱۴۹-۱۶۸.

۴ فرشباف دادخواه، پورعلی وکیلی میاندوآب، باهری اسلامی و شالچی. (۱۴۰۳). تاثیر آموزش حل مسئله اجتماعی بر احساس تنهایی، امید به زندگی و خودکارآمدی در زنان مبتلا به اختلال مصرف مواد. *فصلنامه علمی اعتیادپژوهی*، ۱۸(۷۳)، ۱۳۵-۱۵۴.

۵ کیوان‌منش، مهری و اعتباریان. (۱۳۹۸). بررسی مدل توسعه پایدار با محوریت سلامت خانواده و تاکید بر نقش وابستگی به مصرف مواد مخدر. *مشاوره و روان درمانی خانواده*، ۲۶(۹)، ۱۶-۳۴.

References in English:

1. Csabonyi, M., & Phillips, L. J. (2017). Meaning in Life and Substance Use. *Journal of Humanistic Psychology*, *60*(1), 3-19. https://doi.org/10.1177/0022167816687674 (Original work published 2020).
2. Ewaz, D., Rahimi, A., Shayan, S., & Shayan, N. A. (2024). Tobacco use patterns among university students in Herat, Afghanistan: A cross-sectional study. Addict Health, 16(4), 237-247. https://doi.org/10.34172/ahj.1547
3. Frankl, V. E. (1959). Man's search for meaning. Washington Square Press.
4. Gönültaş, O., Atilla, Ö. Z. E. R., Çoban, K. C., Gürdal, C. E., & Arikan, A. S. (2025). The Role of Meaning in Life and Hope in Predicting Psychological Well-Being after Traumatic Life Experiences. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling ISSN: 1300-7432*, *14*(1), 53-61.
5. Irving, L. M., Seidner, A. L., Burling, T. A., Pagliarini, R., & Robbins-Sisco, D. (1998). Hope and recovery from substance dependence in homeless veterans. Journal of Social and Clinical Psychology, 17, 389-406.
6. Keivan Manesh, M. and Etebarian, A. (2019). The survey on sustainable development model whit focusing on family health and emphasis on the role of drug dependence. Family Counseling and Psychotherapy, 9(1), 15-34. doi: doi.org/10.34785/J015.2019.013
7. Mamo, S. G., Mihrka, A. A., & Werkneh, A. W. (2025). The Role of Meaning in Life as a Mediator in the Relationship Among Moral Identity, Hope, and Mental Well-being: A Subscale Perspective. *The Open Psychology Journal*, *18*(1).
8. Mathis, G. M., Ferrari, J. R., Groh, D. R., & Jason, L. A. (2009). Hope and substance abuse recovery: The impact of agency and pathways within an abstinent communal-living setting. Journal of Groups in Addiction & Recovery, 4, 42-50. https://doi.org/10.1080/15560350802712389
9. Parveen, H. (2016). Hope, meaning in life and well-being among drug addicts. *Journal of Social & Psychological Sciences*, 9(2), 1.
10. Shayan, N. A., Niazi, A., Moheb, H., Mohammadi, H., Saddiqi, K. W., DAG, O., Yousefy, A., Ghasemzadeh, M. J., Azimi, A. W., Azimi, Y., Khawaja, A. M., Azad, M. H., Khalid, A., & Hamrah, M. H. (2022). Epidemiology of drug use in Herat - Afghanistan. Addict Health, 14(2), 68-77.

11. Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., & Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. Journal of Personality and Social Psychology, 60, 570-585. https://doi.org/10.1037//0022-3514.60.4.570
12. Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. Journal of Counseling Psychology, 53, 80-93. https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80
13. Stevens, E. B., Buchannan, B., Ferrari, J. R., Jason, L. A., & Ram, D. (2014). An investigation of hope and context. Journal of Community Psychology, 42, 937-946. https://doi.org/10.1002/jcop.21663
14. Wilson, N., Syme, S. L., Boyce, W. T., Battistich, V. A., & Selvin, S. (2005). Adolescent alcohol, tobacco, and marijuana use: The influence of neighborhood disorder and hope. American Journal of Health Promotion, 20(1), 11-19.

The Role of Future Hope and Meaning in Life in Reducing the Tendency toward Drug Use Among Students at Herat University

Naqibullah Azizi[1]

Abstract

The aim of this study was to examine the role of future hope and meaning in life in reducing the tendency toward drug use among students at Herat University. The research employed a descriptive–analytical correlational design. The statistical population consisted of 5,223 undergraduate students, of whom 393 were selected through simple random sampling. After data collection via questionnaires and accounting for attrition, analyses were conducted on a final sample of 369 participants. Research instruments included the Future Hope Scale (SHS) developed by Snyder, Harris, Anderson, Holleran, and Irving (1991); the Meaning in Life Questionnaire (MLQ) by Steger, Frazier, Oishi, and Kaler (2006); and the Addiction Tendency Questionnaire by Mir Hesami (2009). Results from correlation and multiple regression analyses indicated that future hope and meaning in life (including the dimensions of presence of meaning, search for meaning, agency thinking, and pathways thinking) did not significantly predict the tendency toward drug use in this population ($R^2 = 0.003$, $F(4, 364) = 0.234$, $p = 0.919$). However, correlation analysis revealed a significant negative relationship between pathways thinking (as a dimension of hope) and the individual dimension of addiction tendency ($r = –0.133$, $p < 0.05$). These findings, which diverge from some previous studies, highlight the importance of strong structural and environmental factors (such as drug control programs and awareness campaigns) in this specific context, and underscore the necessity of simultaneously considering individual, social, and structural factors in designing effective prevention programs.

Keywords: future hope, meaning in life, tendency toward drug use, university students.

[1]. Academic Staff Member of Education Faculty, Herat University, Herat, Afghanistan (naqib0782302012@gmail.com).